

Amade László versei *Régi Magyar Költők Tára XVIII. század VII. kötet*

2004-ben jelent meg a *Régi Magyar Költők Tára XVIII. századi* sorozatában (sorozatszerkesztő: Bíró Ferenc és Debreczeni Attila) báró Amade László (1704–1764) verseinek kritikai összkiadása Schiller Erzsébet sok éves munkája nyomán, Ajkay Alinka közreműködésével. A kritikai összkiadást egy rövid szerkesztői *Előszó* és *Amade László életrajza* vezeti be, ezután olvashatjuk a 202 magyar, 15 latin, 4 német nyelvű verset. A versekhez írt *Jegyzetek* és a különböző mutatók (*Forrásjegyzék, Bibliográfia, Kezdősor- és Névmutató*) 100 lapot tesznek ki, mindez a sorozat céljának megfelelő, korszerű és tudományos szövegközlést és feldolgozást ígér. Több mint 100 év telt el Négyesy László 1892-ben hasonló céllal összeállított, azóta gyakorlatilag hozzáférhetetlen Amade-kiadása óta, nagyon időszerű volt tehát egy új kritikai összkiadás sajtó alá rendezése. Annál is inkább, mert újabb, hiteles Amade-versek kerültek elő, más szövegekről viszont bebizonyosodott, hogy nem a költő művei. Méltón tiszteltgett tehát az irodalomtörténész szakma e manapság már alig emlegetett költő születésének 300. és halálának 240. évfordulóján.

Az örömon túl, hogy hosszú évek várákozása után végre napvilágot látott egy igényes, a költő műveinek recepcióját is érzékeltető „Amade-összes”, e kötet vitathatatlan erőnei mellett kisebb-nagyobb hiányosságairól, szerkesztéssel, ügyetlenségeiről is szólnék.

Schiller Erzsébet az *Előszó*ban foglalja össze mindazokat a nehézségeket, amelyekkel szövegfilológusként szembe kellett néznie a kritikai kiadás összeállításakor. Elsősorban a sajtó alá rendezés gyakorlati és textológiai szempontjait ismerteti, pedig szólhatott volna egy bekezdésnél többet is Amade költészetének sajátosságairól, helyéről a kortársak között és jelentőségéről a magyar irodalomban. Hisz a jegyzetekből kiviláglik, hogy pillanatnyilag ő ismeri legjobban a költő oeuvre-jét és verseinek recepcióját. Kár, hogy ezzel adósunk maradt, s hogy e vonatkozásban az érdeklődő olvasónak még mindig Tarnai Andor (egyébként igen jó) 1964-es irodalomtörténeti összefoglalására vagy a Bíró Ferenc monográfiájában felvázolt költői arcképre kell támaszkodnia. Bár Schiller Erzsébet egykori tanára, Tarnai biztatására kezdett el Amadéval foglalkozni, s tanítványi hálával emlékezik meg róla, valamint a sorozatszerkesztő Bíró Ferenc tanácsairól, számomra érthetetlen módon egyikük munkájára sem hivatkozik Amadéval kapcsolatban. A hiányérzetet hagyó *Előszót* Ajkay Alinka adatgazdag, korrekt, nagyon emberi és olvasmányos Amade-életrajza követi. Ajkay nemcsak Gálos Rezső 1937-es monográfiáját használta okosan, hanem annak adatait (például a költő születésének pontos dátumát, apjával és anyjával való konfliktusait illetően) egészítette ki és árnyalta saját forrásfeltáró munkájának eredményeivel: az Amade család levelezéséből vett szemelvényekkel.

Amikor az Amade Lászlóról szóló, időrendben sorjázó szakirodalmat átböngésztem a kötet végén (462–463.), meglepve tapasztaltam, hogy Gálos Rezső hivatkozott monográfiája kimaradt a felsorolásból. A szakirodalmi hivatkozás a lábjegyzetekben egyébként is elég következetlen, és elég nehézkes az egyes tételeket „összeilleszteni” a kötet végén *tematikusan csoportosított bibliográfiai* adatokkal. Ha már a hivatkozásnál tartunk, itt kell megemlítenem, hogy sokkal egyszerűbb lett volna, ha az Amade-versek kéziratos előfordulásainál a Stoll-bibliográfia tétekszámaira, illetve a kéziratok ott szereplő pontos elnevezéseire utalt volna a szerkesztő a maga kreálta rövidítések helyett (például *M.é.ű.gy; M.v.é.; B.P.*), amelyeket aztán a kéziratok keletkezésének sorrendjében összeállított 61 tételes *For-*

rásjegyzékből kell az olvasónak beazonosítania és visszakeresnie. A szövegfilológia team-munka, hagyományokra és konszenzusra épülő „közös nyelvet” igényel, nem szerencsések az efféle egyéni megoldások. Ebben a sorozatban például az általam és Csörsz Rumen István által hasonló elvek és elvárások szerint szerkesztett kötet¹ jegyzetapparátusa sokkal könnyebben kezelhető.

Okos és hasznos ötlet volt, hogy az Amade neve alatt nyomtatásban megjelent versek kezdősorlistáját is (a szükséges bibliográfiai adatokkal együtt) kézhez kapjuk a *Függelékben*. A RMKT XVIII/VII. kritikai összkiadás 202 magyar, 15 latin, 4 német nyelvű verset, sőt 1 szlovákos hangzású, makaronikus halandzsát is (105. sz. *Lila moja lila*) közöl. Az idegen nyelven írt szövegeknek azonban – három kivételével (105., 209. és 215.) – Schiller nem adja meg sem a témáját, sem a „nyers”, vagy művészi igényű fordítását a jegyzetekben. Még a kezdősorokét sem, ami pedig igazán elért volna ott.

Van egy ábécérendben közölt *kezdősor-mutató* a kötet végén (ebben nem szerepelnek az idegen nyelvű versszövegek), és egy (ugyancsak kezdősor szerinti) *tartalomjegyzék* a könyv elején, de egyik sem tünteti fel a verscímeteket. Ezekből ugyan nem sok van, de azért akad néhány (a 127; 147; 148; 150; 151; 157; 158; 159; 168; 190; 197; 209; 210; 212; 213; 214; 216. számú verseknél), és megkönnyítette volna mások filológiai munkáját (a kötet tényleges használatát), ha a legalább egy mutatóban (akár a jegyzetekben, a kezdősor mellett) a szerkesztő megadja a költő adta verscímeteket, hogy ne kelljen egy-egy cím szerint felbukkant kézirat, folklorizálódott változat visszakereséséhez végiglapozni az egész könyvet. A versszöveg előtti cím fontos része a szövegnek, hisz sokszor megjelöli annak témáját, műfaját vagy a versírás ürgyét, a címzettet stb. E hiány mellett – kissé logikátlanul – Schiller Erzsébet minden alkalommal idézi viszont a jegyzetekben a Négyesy-féle, önkényes címet.

Amade László nagy hatású, sikeres költő volt. Néhány vallásos költeménye 1755-ben nyomtatásban is megjelent, de világi versei „csak” másolatokban és a közzsájon éltek. „...a költő többnyire énekelte a verseit, társaságban adta elő, sőt, sokszor rögtönözte. A dallam miatt tudtak gyorsan terjedni, és a dallam nyilván elfedte a rögtönzés okozta számos sutaságot is. A dallamok esetében ugyanakkor nem merült fel a szerzőség kérdése. A dallamokat le sem jegyezték, ezek csak nagyon csekély számban maradtak fenn” – írta Schiller Erzsébet.

A XVIII–XIX. századi közköltészet ismeretében bátran állíthatjuk, hogy Amade világi verseinek legalább 1/3-a a szó szoros értelmében közismert volt, mert kézíratos² és ponyvai³ változatokban, utánzatokban és parafrázisokban közel egy évszázadon keresztül élt és hatott nemcsak a közköltészetre, de még a folklórra is. Amade könnyed verselése, gáláns, udvarló, enyelgő és játékosan epekedő szerelmi dalainak érzelemhangsúlyos stílusa jól illett, hangütése pedig egyszerűen adaptálható volt a XVIII. század végének, XIX. század elejének szentimentális, „érzékeny” lírai dalköltészetéhez. Helyesen látja a kötet szerkesztője, hogy „A versek terjedési módját tekintve Amade költészete egyfajta kései közköltészet.”⁴ Ahogy Amade átvett egy-egy sort – ritkán teljes verset is – kortárs költőktől, úgy variálták az ő sorait, verseit tovább, a kéziratok énekeskönyvekből jól nyomon követhetően még a 19. században is. [...] a későbbi énekeskönyvekben számos olyan verssel találkozunk, amelyeket a másoló vagy »szerkesztő« Amadének tulajdonít, de valószínűsíthetően vagy bizonyíthatóan nem az övé. A kanonizációnak egy másik útja ez, már nem Amadét kanonizálja, hanem [...] az ő neve szolgál a kanonizálhatóság zálogául.”⁵

Jelentős ez utóbbi felismerés, s fontos eredménye az Amade-filológiának, hogy a kötet végén megkapjuk az *Egyéb, Amade László neve alatt nyomtatásban megjelent versek kezdősorai*

című mutatót. Az itt felsorolt 37 magyar és 2 latin nyelvű szöveg mellett egyelőre nem ismert számú, de legalább ugyanennyi közköltészeti parafrázisa volt Amade dalainak. Jól szemlélteti ezt például az 1800 körül összeállított *Világi énekek és versek B. P.* című felvidéki eredetű kéziratos gyűjtemény,⁶ amelynek 241 szövegéből 31 (tehát az énekeskönyv 1/8-a) eredeti Amade-alkotás, és legalább másik 1/8-a Amade stílusában készített versből állt. A kor közköltészetében létező Amade-recepcióra, variantúrára és átköltésekre, tehát „a 18. századi irodalom létmódjára” (ahogyan azt az *Előszó* ígéri) viszont – sajnos – elég következtetetlenül utalnak a jegyzetek. Néhány nagyon népszerű dal esetében (például *Kukudal*, *Toborzó*) komoly forrásfeltáró munkán alapuló, tanulmány-szintű áttekintést kapunk, másutt szinte semmit.

Utoljára, de nem utolsósorban szólnom kell a szövegközlés textológiai problémáiról, amelyek megoldása a RMKT XVIII. századi sorozatában szemmel láthatóan kötetenként változik. Teljesen felesleges és sok esetben a szöveg értelmezését és olvasatát is megnehezíti, hogy a verseket a kéziratos (illetve nyomtatott) forrásoknak megfelelően, betűhíven közlik a szerkesztők. Én nem sok értelmét látom, hogy egy még szabályozatlan helyesírású korszak egyedi esetlegességeit nyomtatásban konzerváljuk. Tudom, hogy a textológusok egyik táborának más a véleménye. De a másiké, ahová magamat és a *Közköltészet 1. Mulattatók* című kötetet⁷ is sorolom, azt vallja, hogy a szövegeket modern központoszással és csak a nyelvjárási, ejtésbeli sajátosságok érzékeltetésére szolgáló fonéma/betűhasználat, korszerű átírásban kellene közölni. A névelők és kötőszók elé és után tett ‘ok, kötőjelek, a *ts* (cs helyett), a *cz* (c helyett), az *i* (a j helyett), az *ij*, *y* (az i helyett), a *gh* (a g helyett), a tárgyrag két (!) *t*-je, a múlt idejű igék, illetve az igekötők és az igék következtelen írásmódja, no meg az ékezethiányok stb. fölöslegesen nehezítik a szövegek olvasását. Ráadásul a következtelen eredeti írásmód következtelen közlése néha – mint a *Kukudal*-nál (68. sz.) is – némi fejtörésre ad okot. A vers 1–2. szakaszában ugyanis többször előfordul az *aj*, *áj* szócska. Én nyugtató, becéztető indulatszónak fogtam fel, de – a szöveg kéziratos és folklór variantúrájából kitetszően – lehet *állj!* jelentése is.

Összegezve benyomásaimat: Amade László kritikai igényű összkiadása kellő időben és kellő, de még továbbfejleszthető tudományos apparátussal jelent meg. A mű apróbb hibái és hiányosságai ellenére fontos, forrásértékű kézikönyv lesz a XVIII–XIX. századi irodalomszociológiai és közköltészeti kutatásoknak.

(Sajtó alá rendezte Schiller Erzsébet, Ajkay Alinka, Budapest, Balassi Kiadó, 2004, 480 lap, 2800 Ft.)

KÜLLÖS IMOLA

1 RMKT XVIII/IV. *Közköltészet 1. Mulattatók*, Bp., Balassi Kiadó, 2000.

2 A XVIII–XIX. századi kéziratokban leggyakrabban feljegyzett Amade-versek ()-ben a kötetben szereplő sorszámmal:

„A szem mihent szépre tekint” (A. neve alatt)
 „Ah, már egyszer engeszteljed...” / „Ah, már egyszer engeszteld meg” / „Ó, bár egyszer engeszteld meg” (8. sz.)
 „Ah, mit kinzod én szívemet” (45. sz.)
 „Ámbár égek hozzád leborultam” (6. sz.)

„Ámbár nekem nincsen kincsem” (3. sz.)

„Ámbár szerettem” (26. sz.)

„Boldogtalan az igaz olyan szerencse” (2. sz.)

„Élj vígan bár, nem kellesz már...” (137. sz.)

„Ha engem szivedből ki nem zártál” (A. neve alatt)

„Hadd lankadjak és olvadjak éretted én szerelmem” (60. sz.)

„Kukuku én kukucsám” / „Kukukuli kukucsám” / „Hej, kukucsám, kukucsám, szépen szóló madárkám” / „Édes kukucs kukucsám,

jöjj el hozzám, madárkám" / „Ku ku ku ku kucskám" / „Tu, tu, tu, tubuskám" (68. sz.)

„Lila moja Lila" (105. sz.)

„Már nem tűrhethetvén kínjait" (141. sz.)

„Még nőtelenségemben" (217. sz.)

„Mit csináljak szerencsétlen, boldogtalan szívemmel..." (A. neve alatt)

„Titkosan szeretek..." (139. sz.)

3 Két váci kiadású ponyván is megjelent például a „Kuku! Kuku! Kukutskám!" kezdetű vidám szerelmi dala. Lásd Pogány 1959, 106–107.

4 A fogalom kapcsán itt a szerző Küllös RMKT XVIII/4. bevezető tanulmányára hivat-

kozik, ahol a *közköltészet* első, irodalomtörténeti aspektusú definíciója, a fogalom széles körű jellemzése olvasható. Ennek értelmében is úgy gondolom, hogy a „kései" jelző felesleges az idézett mondatban.

5 RMKT XVIII/VII. Amade 2004., 21.

6 A Stoll 557. számú énekeskönyvet még a hetvenes évek közepén, a Négyesy-kiadással összevetve rendeztem sajtó alá. A munka nem jelent meg, de Schiller Erzsébet a kritikai kiadás összeállításakor használhatta kéziratot.

7 RMKT XVIII/IV.

Kultusz, mű, identitás *Kultusztörténeti tanulmányok 4.*

A Petőfi Irodalmi Múzeum kiadásában megjelent tanulmánykötet egyszerre bizonyítja egy kutatási irány hagyományának a folytatását, s ennek a hagyománynak az igen határozott felülvizsgálatát: ez, az immáron negyedik kultusztörténeti tanulmánykötet ugyanis nemcsak némileg más szellemi térbe lép bele, mint elődei, hanem láthatólag tudatában is van önnön módosuló helyzetének. Ez az olvasói benyomás nyilván nem független attól a ténytól sem, hogy míg az előző három gyűjtemény (*Tények és legendák, tárgyak és ereklyék*, é. n.; *Kegyelet és irodalom*, 1997; *Az irodalom ünnepei*, 2000; mindhárom kötet szerkesztője: Kalla Zsuzsa) inkább konferenciakötetnek volt tekinthető, ez a könyv már több joggal minősíthető válogatásnak. Ahogyan erről az előszó is tájékoztat, ezúttal két konferencia (egy 2002-es keszthelyi és egy 2004-es csikszeredai tanácskozás) jóval bővebb anyagából válogattak a szerkesztők; vagyis ez, az előzőeknél egyébként terjedelmesebb kötet erősebben érvényesíthette az értékelvű és koncepciózus válogatás gyakorlatát, mint a korábbiak. A kötet ilyenformán számos kiváló tanulmányt közöl, igaz, a kötet belső arányait némileg megbontja az a kettősség, hogy míg a szövegek egy részén érezhető az előadás-jelleg, mellettük átfogó értekezéssé fejlesztett tanulmányokkal is találkozhatunk: például Csaplár Ferencnek a Kassák születésnapjairól szóló, rendkívül érdekes írása már majdhogynem kisonográfia terjedelmű. A tanulmánygyűjtemény összességében azonban nemcsak látens, hanem több helyütt reflektált módon is felülvizsgálatra törekszik a kultusztörténet helyzetmeghatározásában, s ennek jóval nagyobb a jelentősége, mintsem hogy csupán természetes, minden újabb tematikus gyűjteménynél megfigyelhető jelenségnek tekinthetnők.

A kultusztörténet ugyanis – megítélésem szerint – válaszúthoz érkezett, vagy lehet, hogy már régen ott van ugyan, de ez a helyzetmeghatározás immáron öndefinícióiban is megjelent. A kultusztörténet az utóbbi másfél évtizedben irodalomtudományi sikerágazattá vált, az intézményesülés olyan jegyeit volt képes felmutatni, amelyre alig-alig van egyéb példa. A kultuszkutatók közmegegyezése szerint Dávidházi Péter Shakespeare-könyvétől (*„Isten másodszülöttje." A magyar Shakespeare-kultusz természetrajza*, Bp., 1989) induló időszakban